

XVIII
a m ž i a u s
studijos

6

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Personalijos. Idėjos. Refleksijos

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

XVIII
a m ž i a u s
studijos

6

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Personalijos. Idėjos. Refleksijos

Sudarytoja
RAMUNĖ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos
institutas

Vilnius
2020

XVIII amžiaus studijos | Eighteenth-Century Studies

Recenzuojamas tęstinis mokslo leidinys, leidžiamas nuo 2014 m. | Peer-reviewed journal published since 2014.

Redakcinė kolegija | Editorial Board

Pirmininkė | Editor-in-Chief

Prof. dr. Ramunė ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos institutas

Atsakingasis sekretorius | Editorial Secretary

Dr. Adam STANKEVIČ

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Lina BALAIŠYTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Prof. dr. Richard BUTTERWICK-PAWLIKOWSKI

Europos koledžas Natoline, Londono universiteto koledžas |

College of Europe, Natolin, University College London

Prof. habil. dr. Jolanta GELUMBECKAITĖ

Frankfurto prie Maino Goethe's universitetas | Goethe-Universität Frankfurt am Main

Doc. dr. Liudas GLEMŽA

Vytauto Didžiojo universitetas

Doc. dr. Robertas JURGAITIS

Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija

Prof. habil. dr. Janina KAMIŃSKA

Varšuvos universitetas, Pedagogikos fakultetas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Pedagogiczny

Doc. habil. dr. Ilja LEMEŠKIN

Praho Karolio universitetas, Baltistikos centras | Univerzita Karlova v Praze

Dr. Andrejus MACUKAS | канд. гіст. н. Андрэй МАЦУК

Baltarusijos mokslų akademijos Istorijos institutas |

Інстытут гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі

Prof. habil. dr. Dariusz ROLNIK

Katovicų Silezijos universitetas | Uniwersytet Śląski w Katowicach

Dr. Gintautas SLIESORIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Asta VAŠKELIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Prof. habil. dr. Andrzej B. ZAKRZEWSKI

Varšuvos universitetas, Teisės istorijos institutas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Prawa i Administracji

Svetainė internete | Website <http://www.istorija.lt/journals/xviii-amziaus-studijos/>

Redakcinės kolegijos adresas | Contact address

Lietuvos istorijos institutas

Kražių g. 5, 01108 Vilnius, Lietuva

El. paštas smigelskyte.stukiene@gmail.com

Knygos leidybą pagal „Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą“ finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. S-LIP-19-76)

Sponsored by the Research Council of Lithuania

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės

Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

© Sudarymas, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, 2019

© Straipsnių autoriai, 2019

© Lietuvos istorijos institutas, 2019

ISBN 978-609-8183-73-3

ISSN 2351-6968

TURINYS

Pratarmė / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 8
Foreword / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 12

PERSONALIJS

Jolita Sarcevičienė

„Ieškau jūsų mylistos pono po visas keturias pasaulio šalis...“ Antano Kazimiero Sapiegos laišakai Merkinės administratoriui Vaitiekui Kuževskiui . . . 18
“I am Looking for your Grace in all Four Corners of the World...” Letters of Antoni Kazimierz Sapieha to Administrator of Merkinė Wojciech Kurzewski. *Summary* . . . 43

Bernadetta Manyś

Samotna w miłości? Autokreacja epistolograficzna Anny z Mycielskich Radziwiłłowej . . . 44
Meilės vienišė? Epistolografinis Onos Mycielskytės-Radvilienės sąjūvaizdžio kūrimas. *Santrauka* . . . 56

Андрей Мацук

Деятельность Леона Казимира Шемета в общественно-политической жизни Великого княжества Литовского в первой трети XVIII в. . . . 57
Leonas Kazimieras Šemeta Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomeniniame-politiniame gyvenime XVIII a. pirmaisiais dešimtmečiais. *Santrauka* . . . 70

Tomasz Ciesielski

Dwa poselstwa oboźnego litewskiego Ignacego Ogińskiego na dwór petersburski. Rola Litwinów w kontaktach dyplomatycznych z Rosją w latach 1711–1763 . . . 71
Dvi Lietuvos stovyklininko Ignato Oginskio pasiuntinybės į Sankt Peterburgą: lietuvių vaidmuo diplomatinuose santykiuose su Rusija 1711–1763 metais. *Santrauka* . . . 104

Dariusz Rolnik

Tropem politycznym i ideologicznym podróży petersburskiej Adama Chmary ostatniego wojewody mińskiego (1793) . . . 106
Politiniai ir ideologiniai paskutiniojo Minsko vaivados Adomo Chmaros kelionės į Sankt Peterburgą pėdsakais (1793 m.). *Santrauka* . . . 116

Aldona Prašmantaitė

Pranciškaus Ksavero Mykolo Bohušo SJ bažnytinės karjeros bruožai . . . 117
Strokes from the Career of Franciszek Ksawery Michał Bohusz. *Summary* . . . 135

IDĖJOS, SIMBOLIAI, PRAKTIKA

Vilius Mačkinis

Prigimtinės tvarkos idėja kaip Mykolo Pranciškaus Karpavičiaus politinio mąstymo pagrindas . . . 138

Idea of Natural Order as a Basis for Political Thinking in the Sermons of Mykolas Pranciškus Karpavičius. *Summary* . . . 168

Magdalena Górska

Emblematyka w Rzeczypospolitej epoki Oświecenia – metamorfozy tradycji symbolicznej . . . 170

Abiejų Tautų Respublikos emblematika Apšvietos epochoje – simbolikos tradicijos metamorfozės. *Santrauka* . . . 189

Stanisław Witecki

Józef Kazimierz Kossakowski and the Everyday Life of Priests in the Polish-Lithuanian Commonwealth in the Period of Enlightenment . . . 190

Juozapas Kazimieras Kosakovskis ir kasdienis dvasininkų gyvenimas Apšvietos epochos Abiejų Tautų Respublikoje. *Santrauka* . . . 204

Adam Stankevič

Viešųjų bausmių taikymas Kauno pilies teisme XVIII a. antrojoje pusėje ir jų vykdymas . . . 205

Assignment and Administration of Public Punishments by Kaunas Castle Court in the Late Eighteenth Century. *Summary* . . . 227

REFLEKSIJOS

Darius Baronas

Didžiųjų istorijos įvykių atspindžiai Mažesniųjų brolių konventualų memoriale: XVIII–XIX a. pradžia . . . 230

Great Events as Reflected in the Memorial Book of Friars Minor Conventual: Eighteenth to Early Nineteenth Century. *Summary* . . . 249

Aleksandra Skrzypietz

Sapiehowie i ich związki z Karolem XII – refleksja rodu nad wydarzeniami z przełomu wieków . . . 250

Sapiegos ir jų ryšiai su Karoliu XII – amžių sąvartos įvykių refleksijos. *Santrauka* . . . 268

Ramunė Šmigelskytė-Stukienė

Politinės ir geopolitinės Augustino Midletono refleksijos (1790–1792) . . . 269

Political and Geopolitical Reflections by Augustyn Middleton (1790–1792). *Summary* . . . 293

Lina Balaišytė

Vincentas Ignacas Marevičius apie save ir Tėvynę: XVIII a. pabaigos literato (savi)refleksijos . . . 294

Wincenty Ignacy Marewicz about Himself and the Homeland: (Self) Reflections of the Late Eighteenth-Century Writer. *Summary* . . . 322

Rūta Janonienė

Apie oberbombardyro Vaitiekaus Ivaškevičiaus 1791 m. Vilniaus piešinį . . . 323

About the 1791 Picture of Vilnius by Oberbombardier Wojciech Iwaszkiewicz. *Summary* . . . 334

Domininkas Burba

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyventojų refleksijos apie politines permainas 1794 m. pabaigoje – 1795 m. privačios korespondencijos duomenimis . . . 335

Reflections of Inhabitants of the Grand Duchy of Lithuania on Political Changes at the End of 1794 to 1795 according to the Data of Private Correspondence. *Summary* . . . 357

RECENZIJOS IR ANOTACIJOS

Zigmantas Kiaupa. *Lietuvos istorija*, t. VII, d. 2: *Trumpasis XVIII amžius (1733–1795 m.)*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2018. – 724 p. ISBN 978-609-8183-53-5 / *Robertas Jurgaitis* . . . 360

Remigijus Civinskas, Liudas Glemža. *Kauno miestiečių elito kaita 1764–1831 metais*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2019. – 312 p.

ISBN 978-609-467-376-49 (spausdintas), ISBN 978-609-467-375-7 (internetinis) / *Virgilijus Pugačiauskas* . . . 364

Iliustracijų sąrašas . . . 366

Asmenvardžių rodyklė . . . 368

Vietovardžių rodyklė . . . 386

SAMOTNA W MIŁOŚCI? AUTOKREACJA EPISTOLOGRAFICZNA ANNY Z MYCIELSKICH RADZIWIŁŁOWEJ

BERNADETTA MANYŚ

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Adnotacja. Uczucia i emocje kobiet żyjących w dobie wczesnonowoczesnej budzą w ostatnich latach duże zainteresowanie wśród badaczy różnych dziedzin. Na przykładzie korespondencji Anny z Mycielskich Radziwiłłowej podjęto próbę udzielenia odpowiedzi między innymi na pytania: jakie uczucie najczęściej towarzyszyło Annie z Mycielskich Radziwiłłowej w życiu, które wiodła u boku Michała Kazimierza Radziwiłła zw. „Rybeńko”; czy była kobietą spełnioną, czy może wręcz przeciwnie, samotną w przeżywaniu miłości, którą obdarzyła swojego męża.

Słowa kluczowe: Anna z Mycielskich Radziwiłłowa, kobieta, uczucia, emocje, korespondencja.

Bohaterkami niniejszego artykułu są samotność, miłość oraz Anna z Mycielskich Radziwiłłowa. Ta pierwsza to emocjonalny stan, który jest efektem pewnej izolacji i poczucia odcięcia od innych ludzi. Ta druga, jak słusznie zauważyła Agnieszka Jakuboszczak, to uczucie, którym można obdarzyć osobę, Boga, Ojczyznę, zwierzę czy nawet przyrodę. Pojęcie to jest na tyle pojemne, że znajdziemy w nim namiętność, pożądanie, oddanie, zaangażowanie, a nawet wzajemność¹. Zarówno jedno, jak i drugie jest uchwytnie (przynajmniej częściowo) w prywatnej korespondencji szlachcianek żyjących w XVIII-wiecznej Rzeczypospolitej Obojga Narodów.

Kim jest zatem trzecia bohaterka? Anna z Mycielskich Radziwiłłowa była żoną Michała Kazimierza Radziwiłła zw. „Rybeńko” (1702–1762)², hetmana wielkiego litewskiego i wojewody wileńskiego, matką radziwiłłowskich dzieci, w końcu zaś kobietą poszukującą szczęścia. Jest ona postacią na nowo odkrywaną przez historiografię polską³.

1 Agnieszka Jakuboszczak, *Rodzina i rodzinność szlachcianek wielkopolskich w XVIII wieku. Perspektywa badawcza*, Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, 2016, p. 34.

2 Hanna Wołoszyńska-Dymnicka, Radziwiłł Michał Kazimierz zwany Rybeńko, in: *Polski Słownik Biograficzny* (dalej – *PSB*), t. XXX, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, 1987, p. 299–306.

3 Poza hasłem w *Polskim Słowniku Biograficznym* losy Anny nie doczekały się w historiografii szerszego omówienia. Zob. Hanna Wołoszyńska-Dymnicka, Radziwiłłowa z Mycielskich Anna Ludwika Kunegunda (1729–1771), in: *PSB*, t. XXX, p. 387–388; Ewa Suchodolska,

Pochodząca z wielkopolskiej średniozamożnej rodziny szlacheckiej była córką Macieja Mycielskiego (1690–1747), starosty konińskiego, późniejszego kasztelana kaliskiego i poznańskiego⁴ oraz Weroniki z Konarzewskich Mycielskiej (1699–1762). Naukę, jak możemy się domyślać, pobierała na dworze w Nieświeżu u swojej ciotki Franciszki Urszuli z Wiśniowieckich Radziwiłłowej (1705–1753)⁵ i jej męża, wspomnianego już Michała Kazimierza Radziwiłła⁶. W 1744 roku zostało tam zaaranżowane jej małżeństwo z przedstawicielem rodu Radziwiłłów

Radziwiłłowski tłok pieczętny z drugiej połowy XVIII wieku, in: *Studia Źródłoznawcze*, 1997, t. 36, p. 89–100. Informacje o niej odnajdujemy w najnowszych pracach poświęconych życiu rodzinnemu staropolskich magnatów, zob. Marzena Liedke, *Rodzina magnacka w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI–XVIII wieku: studium demograficzno-społeczne*, Białystok, 2016, p. 216, 230, 234, 294, 304–305. Pewne aspekty jej życiorysu zostały omówione przez Bernadettę Manyś (wspólnie z Agnieszką Jakuboszczak i Pauliną Grobelną-Mazurek) i Małgorzatą E. Kowalczyk, zob. Bernadetta Manyś, Radości i troski Anny z Mycielskich Radziwiłłowej w listach do męża Michała Kazimierza Radziwiłła „Rybenki”, in: *Kobiece kręgi korespondencyjne w XVII–XIX wieku*, red. Bożena Popiołek, Urszula Kicińska, Agnieszka Słaby, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2016, p. 171–185; Ideam, „Jak się ty tam dziś będziesz weselić, to i ja tu będę wesola”. O świętach i świętowaniu w korespondencji Anny z Mycielskich Radziwiłłowej z lat 1754–1762, in: *Staropolski ogląd świata. Nulla dies sine linea. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Bogdanowi Rokowi w 70. rocznicę urodzin*, red. Elżbieta Kościak, Filip Wolański, Rościsław Żerelik, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2017, p. 159–172; Manyś Bernadetta, Jakuboszczak Agnieszka, Obraz małżeństwa Anny z Mycielskich i Michała Kazimierza Radziwiłła „Rybenki” w listach „drugiej pani na Nieświeżu” z lat 1754–1762, in: *Wokół Wielkiego Księstwa Litewskiego i jego tradycji*, red. Bernadetta Manyś, Michał Zwierzykowski, Poznań: Wydawnictwo Instytutu Historii UAM, 2016, p. 185–200; Bernadetta Manyś, Relacje Anny z Mycielskich z dziećmi w świetle listów „drugiej pani na Nieświeżu” z lat 1754–1762, in: *Acta Anniversaria*, 2017, vol. 3, p. 38–54; Paulina Grobelna-Mazurek, Bernadetta Manyś, Listy Anny z Mycielskich Radziwiłłowej oraz diariusz Charlesa de Saint-Pola jako źródło do badań działalności „dyplomatycznej” wojewodziny wileńskiej, in: *Historia Slavorum Occidentis*, 2019, nr 3 (22), p. 100–116; Paulina Grobelna-Mazurek, Bernadetta Manyś, Uczucie, emocje i postawy życiowe Anny z Mycielskich Radziwiłłowej w świetle jej listów. Przyczynek do badań nad kobietami z kręgów magnackich Wielkiego Księstwa Litewskiego, in: *Zapiski Historyczne*, 2019, t. 84, z. 3, s. 57–79; Małgorzata E. Kowalczyk, „Żona śliczna, poczciwa i wszelkich cnót pełna”, czyli historia życia Anny Ludwiki z Mycielskich u boku dwóch Radziwiłłów (Leona Michała, a po jego śmierci Michała Kazimierza „Rybenko”), in: *Radziwiłłowie w służbie Marsa*, red. Mirosław Nagielski, Karol Źojdź, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2017, p. 321–331. Niewielki wycinek prowadzonej przez nią działalności dyplomatycznej przedstawili także: Jakub Bajer, Andrea Mariani, Macocha idealna: aktywność Anny Luizy z Mycielskich Radziwiłłowej w świetle francuskiej korespondencji dyplomatycznej (1764–1765), in: *Studia Europaea Gnesnensia*, 2014, t. 10, p. 281–311.

- 4 Kasztelan kaliski w latach 1732–1737, poznański w latach 1737–1747; *Urządnicy wielkopolscy XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. Adam Bieniaszewski, red. Antoni Gąsiorowski, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1987, p. 55 i 119.
- 5 Karyna Wierzbicka-Michalska, Radziwiłłowa z Wiśniowieckich Franciszka Urszula, in: *PSB*, t. XXX, p. 388–390.
- 6 Zob. Krystyna Stasiewicz, Z dalszej perspektywy widać lepiej. Zapętlona tożsamość kobiet w Polsce, in: *Tożsamość kobiet w Polsce: interpretacje*, t. 1: *Od czasów najdawniejszych do XIX wieku*, red. Iwona Maciejewska, Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2016, p. 18–19.

Leonem Michałem (1722–1751), pogrobowym synem krajczyca litewskiego i pana na Szydłowcu Michała Antoniego (1687–1721)⁷. Trzy lata po śmierci męża⁸ Anna ponownie wyszła za mąż, tym razem za swojego prawnego opiekuna „Rybeńkę”⁹, stając się tym samym reprezentantką litewskiej elity magnackiej.

Będąc żoną jednego z najbardziej wpływowych magnatów ówczesnej Rzeczypospolitej stanęła przed trudnym zadaniem, jakim było spełnienie małżeńskiego obowiązku spoczywającego ówczesnie na kobiecie. Oczekiwano więc od niej wydania na świat kolejnych, najlepiej męskich, potomków¹⁰. Ponadto musiała zbudować na „nowo” relacje z pociechami Franciszki Urszuli (Karolem Stanisławem zw. Panie Kochanku (1734–1790)¹¹, Teofilą (1738–1807)¹², a także Katarzyną Karoliną (1740–1789)¹³) oraz rodzeństwem swojego męża (Konstancją Franciszką (1697–1756)¹⁴, Karoliną Teresą (1707–1765)¹⁵, Hieronimem Florianem (1715–1760))¹⁶. W kręgu Radziwiłłów była ona postrzegana jako „niewiele” znacząca wdowa po zmarłym Radziwille, dziedziczka dóbr szydłowieckich¹⁷. Od

7 O małżeństwie Anny i Leona zob. Marzena Liedke, *Rodzina magnacka w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI–XVIII wieku: studium demograficzno-społeczne*, Białystok: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, 2016, p. 230.

8 Dominik Fesser, Nieznany wiersz Anny z Mycielskich Radziwiłłowej, in: *Terminus*, 2016, t. 18, p. 287–299. Zob. też: Roman Krzywy, Dusza rogata. Autobiograficzny wiersz Anny Ludwiki z Mycielskich Radziwiłłowej, in: *Pamiętnik Literacki*, 2018, nr 109, z. 4, p. 254–255.

9 Michał Kazimierz Radziwiłł wraz z bratem Hieronimem Florianem oraz swą żoną Franciszką Urszulą sprawował prawną opiekę nad wdową i jej dziećmi po śmierci Leona Michała, zob. Jacek Wijaczka, Hrabstwo szydłowieckie u schyłku XVIII wieku, in: *Z dziejów powiatu szydłowieckiego*, 2010, p. 28.

10 Problematyka ciąży Anny z Mycielskich Radziwiłłowej została omówiona: Bernadetta Manys, *O problemach zdrowotnych magnackich dzieci w XVIII w. na przykładzie potomstwa Michała Kazimierza Radziwiłła zw. „Rybeńko” i Anny z Mycielskich Radziwiłłowej*, in: *Medycyna Nowożytna*, 2018, t. 24, z. 2, p. 85–102.

11 Jerzy Michalski, Karol Stanisław Radziwiłł zw. „Panie Kochanku” (1734–1790), in: *PSB*, t. XXX, p. 248–262.

12 Bogdan Rok, Wstęp, in: Teofila Morawska, *Diariusz podróży europejskiej w latach 1773–1774*, wstęp i oprac. Bogdan Rok, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2002, p. 7–8. Została żoną Ignacego Feliksa Morawskiego (1744–1790), a po jego śmierci Jana Tadeusza Rozwadowskiego (1769–1849), zob. Bogdan Rok, Życie towarzyskie Teofili z Radziwiłłów Morawskiej w europejskiej podróży w latach 1773–1774, in: *Władza i prestiż: magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, red. Jerzego Urwanowicza, przy współud. Ewy Dubas-Urwanowicz i Piotra Guzowskiego, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2003, p. 639–641.

13 Zona Stanisława Ferdynanda Rzewuskiego, chorążego wielkiego litewskiego, zob. Zbigniew Anusik, Andrzej Stroynowski, Rzewuski Stanisław Ferdynand (1737–1786), in: *PSB*, t. XXXIV, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, 1992–1993, p. 159–163.

14 Zona Jana Fryderyka Sapichy późniejszego kanclerza wielkiego litewskiego, zob. Andrzej Rachuba, Radziwiłł Karol Stanisław (1669–1719), in: *PSB*, t. XXX, p. 248.

15 Od 1727 r. żona Kazimierza Leona Sapichy, generała artylerii litewskiej, od 1740 r. żona Józefa Aleksandra Jabłonowskiego, zob. *Ibid.*

16 Hanna Dymnicka-Wołoszyńska, Radziwiłł Hieronim Florian (1715–1760), in: *PSB*, t. XXX, p. 185–188.

17 Jacek Wijaczka, *op. cit.*, p. 27–28.

stycznia 1754 roku¹⁸ stała się drugą „Panią na Nieświeżu”, co w sposób radykalny zmieniło jej pozycję wśród i wobec członków rodu. Z pewnością sytuacja ta była dla niej trudna. Potęgowała ją troska o przyszłość swoich pociech zrodzonych z Leonem¹⁹ (Teofila²⁰, Maciej (1749–1800)²¹, Mikołaj (zm. 1795)²², Michał²³) oraz walka o uczucie poślubionej mężczyzny. Annę można przedstawić jednak jako kobietę troszczącą się o swoich najbliższych i o ród, którego reprezentantką się stała²⁴.

Pojawia się zatem pytanie, o jakim uczuciu najczęściej wspomina Anna na kartach swych listów słanych do „Ryberki”? Czy w ich świetle wyłania nam się obraz kobiety spełnionej, której miłość i oddanie zostały odwzajemnione? Czy może wręcz przeciwnie! Czy w stworzonej przez nią kreacji mamy do czynienia z kobietą zrealizowaną w małżeństwie i macierzyństwie, czy raczej samotną w uczuciu, jakim darzyła męża i osamotnioną w trudach dźwignia trosk dnia codziennego. Niniejsze rozważania nie pretendują do całościowego omówienia problemu. Wpisują się one w dyskurs prowadzonych aktualnie badań nad uczuciowością kobiet żyjących w dobie wczesnonowożytnej.

Pamiętać należy, że prywatna korespondencja, choć jest niezwykle cennym materiałem źródłowym, który poprzez zawarte na jej łamach informacje umożliwia analizowanie zagadnień związanych z obyczajowością, uczuciowością czy poglądami jej nadawców i odbiorców, jednocześnie z uwagi na swój „charakter” wynikający głównie z konwencji epistolarnej, stanowi dla badacza pewnego rodzaju wyzwanie²⁵. Sięgając po nią należy mieć zatem na uwadze, iż przyjdzie nam zmagać się ze schematami wypowiedzi epistolarnej²⁶. Te zaś sprawiają, że nie możemy traktować epistołów jako źródeł w pełni obiektywnych i wiarygodnie odzwierciedlających dane fakty, poglądy, uczucia czy też stan psychiczny ich

18 Agnieszka Jakuboszczak, Bernadetta Manyś, *Obraz małżeństwa Anny z Mycielskich*, p. 187.

19 W wierszu napisanym po śmierci pierwszego męża wyrażała prośbę o ocalenie swych pociech, zob. R. Krzywy, *Dusza rogata*, p. 255.

20 Była najpierw żoną Stanisława Brzostowskiego, wojewody inflanckiego, zob. Władysław Konopczyński, Brzostowski Stanisław (1733–1769), in: *PSB*, t. III, Kraków: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1937, p. 56–57. Później poślubiła M. Fersena, generała rosyjskiego, zob. Bogdan Rok, Wstęp, p. 9.

21 Kasztelan wileński, zob. Zbigniew Anusik, Andrzej Stroynowski, Radziwiłł Maciej (1749–1800), in: *PSB*, t. XXX, p. 285–288.

22 Starosta radoszkowicki, zob. Bogdan Rok, Wstęp, p. 9.

23 Zmarł w dzieciństwie.

24 Paulina Grobelna-Mazurek, Bernadetta Manyś, Listy Anny z Mycielskich Radziwiłłowej oraz diariusz Charlesa de Saint-Pola jako źródło do badań działalności „dyplomatycznej” wojewodziny wileńskiej, in: *Historia Sclavorum Occidentis*, 2019, nr 3 (22), p. 100–116.

25 Marek Cybulski, *Obyczaje językowe dawnych Polaków. Formuły werbalne w dobie średniopolskiej*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2003, p. 3.

26 Katarzyna Mroczek, Tytułatura w korespondencji staropolskiej jako problem stosunku między nadawcą a odbiorcą, in: *Pamiętnik Literacki: czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej*, 1978, nr 69, z. 2, p. 127–148.

nadawcy²⁷. Wydaje się zatem, że słuszne będzie przyjęcie koncepcji „kreacji” i rozpatrywanie zamieszczonych na łamach listów treści, w takim właśnie ujęciu. W niniejszym przypadku sprawa jest tym bardziej skomplikowana, że „obraz”, który wyłania się z lektury epistołów drugiej wojewodziny wileńskiej jest jednostronny, gdyż listów od „Rybeńki” do Anny, jak dotąd nie udało się odnaleźć.

Na spuściznę epistolograficzną Radziwiłłowej składają się listy wchodzące w skład działu IV Archiwum Radziwiłłowskiego Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie (dalej – AGAD, AR). Znajdujący się w Warszawie zbiór listów jest największym jak dotąd odnalezionym. Obejmuje on 560 listów z lat 1749–1771, zaadresowanych głównie do członków rodu Radziwiłłów, rzadziej zaś przedstawicieli rodziny Mycielskich, a także innych osób mniej lub bardziej związanych z Nieświeżem. Podjęte tu rozważania powstały więc w oparciu o analizę listów pisanych do jej drugiego męża²⁸.

Wojewodzina wileńska jako żona „Rybeńki” oraz matka jego dzieci, była postacią niezwykle interesującą²⁹. Na podstawie analizy jej korespondencji, możemy stwierdzić, że tym, co połączyło Annę z drugim mężem było uczucie. Wydaje się, że inaczej na związek ten patrzył Michał Kazimierz. Dla „Rybeńki” wdowa po Leonie Michale była przede wszystkim matką czwórki dzieci, co w oczach wojewody stanowiło gwarancję wydania na świat kolejnego potomstwa, koniecznego, jeśli zauważymy, że ze związku z Franciszką Urszulą dorosłości dożył jedynie jeden dziedzic płci męskiej³⁰. Dla Radziwiłłowej małżeństwo z Michałem Kazimierzem oznaczało z jednej strony awans w strukturach społecznych, z drugiej zaś zabezpieczenie na przyszłość, zwłaszcza dla jej pociech zrodzonych z Leona Michała³¹.

Bohaterka niniejszego artykułu w korespondencji słanej do Michała Kazimierza jawi się nam jako osoba ciepła, troszcząca się o zdrowie i kondycję swojego męża³². Ten zaś rysuje się jako „wiecznie” nieobecny dostojnik, który oddaje się nie tylko sprawom wagi państwowej, ale również własnym przyjemnościom (polowaniom oraz życiu towarzyskiemu)³³. List, choć przepelniony skonwencjonalizowanymi treściami, stał się dla Anny formą rozmowy, którą

27 Iwona Maciejewska, *Dylematy badacza dawnej epistolografii*, p. 140–141.

28 Więcej o listach zob. Bernadetta Manyś, *Radości i troski*, p. 174–175.

29 *Ibid.*, p. 171–185.

30 Starszy z synów, Michał Krzysztof zmarł, mając jedynie dwa lata (1727–1729), młodszy Janusz Tadeusz w wieku szesnastu lat (1734–1750), zob. Hanna Wołoszyńska-Dymnicka, *Radziwiłł Michał*, p. 305.

31 Bernadetta Manyś, *Radości i troski*, p. 186.

32 *Ibid.*, p. 179–180.

33 Aktywność związana z polowaniami Rybeńki w latach 1751–1760 przeanalizował A. Mariani, zob. Andrea Mariani, *O XVIII-wiecznych praktykach łowieckich w świetle diariusza księcia Michała Kazimierza Radziwiłła „Rybeńki”*, in: *Europejskie tradycje łowieckie. Tom wydany z okazji III Międzynarodowego Kongresu Kultury Łowieckiej*, red. Tadeusz J. Żuchowski, Warszawa: Muzeum Łowiectwa i Jeździectwa, 2014, p. 67–77.

odbywała codziennie, a nawet kilka razy dziennie z mężczyzną, w którego ręce powierzyła swoją przyszłość i oddała serce³⁴. Pisała zatem nie tylko o sprawach gospodarczych, politycznych czy majątkowych³⁵. Na jego kartach dawała upust uczuciu, które jak się wydaje nie miało możliwości zaistnieć w życiu codziennym. Annę można zatem nazwać „wytwórczynią” więzi, która łączyła ją z „Rybeńką”³⁶. Niestety brak zachowanej korespondencji Michała Kazimierza do małżonki nie pozwala tej tezy zweryfikować.

Nazywając go ciepło, czule, a nawet pieszczotliwie „Michasieńkiem”³⁷, „Michasineczkiem”³⁸, „Michalutkiem”³⁹, „Michalatką”⁴⁰, „Michasienieczkiem”⁴¹ zapewniała Radziwiłła o swoich uczuciach. Był on dla niej „najukochańszym”⁴², „serdecznie kochanym”, „z serca i duszy najukochańszym mężem”⁴³, „kochankiem”⁴⁴, „kochaneczkiem”⁴⁵, „kochanym Panem”⁴⁶, „ślicznym Panem”⁴⁷. Pod listami podpisywała się zaś „sercem i duszą kochająca żona i najniższa sługa”⁴⁸, „serdecznie kochająca żona”⁴⁹. Michał był mężem, za którym Anna tęskniła, o którym myślała, którego chciała ujrzeć i uściskać. Radziwiłłowa kreowała siebie na małżonkę „wyczekującą” przybycia ukochanego⁵⁰, uległą, oddaną żonę pracowitemu mężowi oraz zaradnemu gospodarzowi. W listach podpisywała się, jako „żona najukochańszego męża”⁵¹, zapewniając jednocześnie Michała Kazimierza, że jest wierną i stateczną, a więc małżonką idealną⁵².

Druga pani na Nieświeżu w swych listach dość śmiało używała słowa „kochać”. Posługiwała się nim w celu okazania swoich uczuć „Rybeńce”, wyrażenia targających nią namiętności (zarówno w aspekcie psychicznym, jak i fizycznym),

34 Bernadetta Manyś, *Radości i troski*, p. 177. O problemach badawczych związanych z dawną epistolografią zob. Iwona Maciejewska, *Dylematy badacza dawnej epistolografii*, p. 139.

35 *Ibid.*, p. 182–185.

36 Jean-Claud Kaufmann, *Niezwykła historia szczęśliwej miłości*, Warszawa: Oficyna Naukowa 2012, p. 54.

37 29 kwietnia 1754 r. z Nieświeża, AGAD, AR, dz. IV, sygn. 612, nr 50, k. 117.

38 15 czerwca 1754 r. z Nieświeża, AGAD, AR, dz. IV, sygn. 613, nr 56, k. 14; 23 kwietnia 1754 r. z Nieświeża, AGAD, AR, dz. IV, sygn. 612, nr 48, k. 111.

39 29 września 1754 r. z Połonki, AGAD, AR, dz. IV, sygn. 613, nr 63, k. 37.

40 3 listopada 1754 r. z Nieświeża, AGAD, AR, dz. IV, sygn. 613, nr 73, k. 69.

41 23 kwietnia 1754 r. z Nieświeża, AGAD, AR, dz. IV, sygn. 612, nr 48, k. 111.

42 15 marca 1754 r. z Ołyki, AGAD, AR, dz. IV, sygn. 612, nr 46, k. 107.

43 27 kwietnia 1754 r. z Nieświeża, AGAD, AR, dz. IV, sygn. 612, nr 49, k. 114.

44 *Ibid.*, k. 115; 5 lipca 1755 r. z Nieświeża, AGAD, AR, dz. IV, sygn. 613, nr 86, k. 103.

45 7 lipca 1754 r. z Nieświeża, AGAD, AR, dz. IV, sygn. 613, nr 87, k. 106.

46 15 czerwca 1754 r. z Nieświeża, AGAD, AR, dz. IV, sygn. 613, nr 56, k. 14.

47 7 listopada 1756 r. z Nieświeża, AGAD, AR, dz. IV, sygn. 615, nr 155, k. 15.

48 15 marca 1754 r. z Ołyki, AGAD, AR, dz. IV, sygn. 612, nr 47, k. 110.

49 23 kwietnia 1754 r. z Nieświeża, AGAD, AR, dz. IV, sygn. 612, nr 48, k. 113.

50 Agnieszka Jakuboszczak, Bernadetta Manyś, *Obraz małżeństwa Anny z Mycielskich*, p. 191.

51 15 marca 1754 r. z Ołyki, AGAD, AR, dz. IV, sygn. 612, nr 46, k. 108.

52 3 czerwca 1754 r. z Dzięcioła, AGAD, AR, dz. IV, sygn. 613, nr 54, k. 10; 15 września 1755 r. z Nieświeża, AGAD, AR, dz. IV, sygn. 613, nr 96, k. 134.

jak i zachęcenia męża do odwzajemnienia jej miłosnych wyznań⁵³. Bardzo często podkreślała siłę uczucia, jakim darzyła Michała Kazimierza. Dlatego też pisywała: „[...] kochaj mnie, bo ja ciebie całym sercem kocham [...]”⁵⁴, lub „[...] nie mam co donieść, jak to, że cię serdecznie kocham [...]”⁵⁵. Chcąc wzmocnić przekaz czytanych deklaracji oznajmiała, że kocha go równo ze swoim życiem⁵⁶, „nad życie swoje”⁵⁷, całym sercem⁵⁸, bądź też, że uczucie, którym go darzy jest szczere⁵⁹. W ten sposób dawała wyraz swemu oddaniu licząc, że dane jej będzie przeczytanie podobnych deklaracji w epistołach slanych od męża. Stwierdzić możemy, że jej korespondencja jest świadectwem dzielenia się emocjami i uczuciami z małżonkiem⁶⁰.

Podczas pierwszego małżeństwa Anna zmagala się najczęściej ze strachem o zdrowie i życie swego schorowanego męża. Towarzyszył jej również lęk o przyszłość dzieci, gdy Rybeńko zakończy swój żywot. Podczas małżeństwa z Michałem Kazimierzem Radziwiłłowa mierzyła się z innymi uczuciami, a mianowicie z samotnością⁶¹, sfrustrowaniem⁶², niepewnością, a nawet odrzuceniem⁶³. Wszystkie te stany wywołane były przez pojedyncze odpowiedzi otrzymywane ze strony męża⁶⁴, bądź też jego zbyt długie milczenie⁶⁵. Anna miała świadomość, że wyszła za mężczyznę, który zarówno prowadził aktywne życie polityczne, jak i nie stronił od rozrywek oraz spotkań towarzyskich. Wieści o jego przedłużających się pobytach poza domem wywoływały u mężatki smutek, wpędzając ją często w melancholię⁶⁶ czy też wywołując napady „ckliwości”⁶⁷. Z listów slanych do Michała Kazimierza wynika, iż Anna z niecierpliwością i „upragnionym sercem” oczekiwała jego powrotu do rodzinnego domu⁶⁸. Dla prędszego „uściskania i

53 *Ibid.*, p. 34.

54 23 kwietnia 1754 r. z Nieświeża, AGAD, AR, dz. IV, sygn. 612, nr 48, k. 113.

55 27 kwietnia 1754 r. z Nieświeża, AGAD, AR, dz. IV, sygn. 612, nr 49, k. 116.

56 3 maja 1754 r. z Nieświeża, AGAD, AR, dz. IV, sygn. 613, nr 51, k. 3.

57 10 maja 1757 r. z Nieświeża, AGAD, AR, dz. IV, sygn. 615, nr 181, k. 81.

58 3 czerwca 1754 r. z Dzięcioła, AGAD, AR, dz. IV, sygn. 613, nr 54, k. 10.

59 11 lipca 1755 r. z Nieświeża, AGAD, AR, dz. IV, sygn. 613, nr 91, k. 118.

60 Agnieszka Jakuboszczak, *Rodzina i rodzinność szlachcianek wielkopolskich*, p. 35–36.

61 W 1754 r. pisała: „[...] gdyby mnie listy od ciebie częste nie rozrywali nie wiem, co by to nudność i tęskność, która mi często dokuczala ze mną zrobiła [...]”, zob. 3 listopada 1754 r. z Nieświeża, AGAD, AR, dz. IV, sygn. 613, nr 73, k. 69.

62 Radziwiłłowa pisała: „[...] Ja widząc że w zły czas trafiła ponieważ nie masz czasu widzenia się ze mną, łzami się zalawszy [...]”, zob. 9 grudnia 1754 r. z Olyki, AGAD, AR, dz. IV, nr 80, k. 89.

63 Zob. 11 lipca 1755 r. z Nieświeża, AGAD, AR, dz. IV, nr 91, k. 117–118.

64 Informację o odpowiedziach Michała Kazimierza posiadamy wyłącznie dzięki listom Anny.

65 Więcej zob. Agnieszka Jakuboszczak, Bernadetta Manyś, *Obraz małżeństwa Anny z Mycielskich*, p. 192–193.

66 W podobny sposób reagowała Franciszka Urszula, zob. Barbara Judkowiak, *Franciszka Urszula Radziwiłłowa – w poszukiwaniu własnego głosu*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2013, p. 38.

67 15 marca 1754 r. z Olyki, AGAD, AR, dz. IV, sygn. 612, nr 47, k. 109; 15 czerwca 1754 r. z Nieświeża, AGAD, AR, dz. IV, sygn. 613, nr 56, k. 14; 16 stycznia 1756 r. z Olyki, AGAD, AR, dz. IV, sygn. 614, nr 113, k. 37.

68 7 lipca 1755 r. z Nieświeża, AGAD, AR, dz. IV, sygn. 613, nr 87, k. 106.

ucałowania” jego nóżek, dopraszała się wskazania daty przyjazdu Radziwiłła⁶⁹. Wielokrotnie deklarowała chęć wyjazdu naprzeciw mężowi⁷⁰.

Równie często zmagala się z niepokojem oraz strachem. Przed czym? Głównie przed zapomnieniem, a nawet porzuceniem. Wzburzenie, irytacja oraz frustracja były efektem lekceważenia, którego doświadczała ze strony męża⁷¹. Będąc zdeperowaną, czyniła wyrzuty „Rybeńce” lub też dopuszczała się szantażu emocjonalnego. W ten sposób próbowała jedynie zwrócić uwagę na siebie⁷². Tego typu praktyki były Michałowi Kazimierzowi doskonale znane. Podobnie wobec niego zachowywała się jego matka Anna z Sanguszków Radziwiłłowa, gdy ten czynił wbrew jej woli⁷³. Klótnie oraz stosowane złośliwości były efektem jej desperacji i jednocześnie próbą wzbudzenia zainteresowania swoją osobą⁷⁴. Radziwiłłowa kochała miłością romantyczną, mając w pamięci uczucie, jakie łączyło Michała Kazimierza z Franciszką Urszulą⁷⁵. Wychowując się na ich dworze, odebrała taki właśnie model relacji między małżonkami, który próbowała następnie zaadaptować w obu małżeństwach. To namiętność i pragnienie bycia blisko ukochanego z jednej strony, a brak zrozumienia dla postępowania „Rybeńki” z drugiej strony, sprawiały, że Anną targały tak skrajne emocje. Czuli, że mąż nie traktuje jej jako „towarzyski życia”, jak miało to miejsce w przypadku Franciszki Urszuli, a co więcej nie okazuje jej należytego szacunku, jaki powinien być widoczny chociażby w korespondencji.

Niestabilność emocjonalna, którą dostrzegamy w epistołach drugiej wojewodziny wileńskiej, w jakimś stopniu wynikała również z trudności, które pojawiły się

69 30 czerwca 1754 r. z Nieświeża, *Ibid.*, nr 58, k. 22; 7 lipca 1754 r. z Nieświeża, *Ibid.*, nr 59, k. 26; 7 stycznia 1759 r. z Nieświeża, *Ibid.*, dz. IV, sygn. 617, nr 256, k. 17.

70 W 1759 r. pisała: „[...] proszę mi donieść kiedy wyjeżdżasz bo bym poleciała jak szalona spotykając mego panuleczka”, zob. 7 stycznia 1759 r. z Nieświeża, AGAD, AR, dz. IV, sygn. 617, nr 256, k. 17.

71 W jednym z listów Anna pisała: „[...] List miałam z Wilna a ja nie tylko na tamym tygodniu kilka listów pisałam, ale na tym czwarty piszę, a żadne[go] jeszcze responsu nie miałam”, zob. 3 maja 1754 r. z Nieświeża, AGAD, AR, dz. IV, sygn. 613, nr 52, k. 4.

72 „Jam tedy rozumiała że tam bez wielkiego interesu siedzisz tylko żeby umartwić Anusię, która nie będzie już nigdy i zgadywać o przewleczeniu drogi pański, ani się bardzo uprzykrzać o powrót, bo i do tego, i do tego nie mam szczęścia, ale mam nadzieję, że się choć do Weronisi [...] stęsknisz, i powrócisz prędzej z czego jako bardzo kochająca i mocno utęskniona cieszyć się będzie z moim Michałutkiem, bo mnie twoje deklaracje dwie przy odjeździe przyrzeczone a dotychczas nie dotzymane bardzo martwią i oddają tej imaynacyi żem się już memu panu, memu królowi uprzykrzyła, jedna ta deklaracja jest żeś jak najprędzej miał pospieszyć, ale widze wynajdujesz różne pretenda do dłuższej tam rezydencyi [...]”, 13 lipca 1755 r. z Nieświeża, AGAD, AR, dz. IV, nr 92, k. 122–123. Więcej zob. Bernadetta Manyś, Radości i troski, p. 178.

73 *Ibid.*, p. 188–189; Bernadetta Manyś, Anna Katarzyna z Sanguszków Radziwiłłowa i Michał Kazimierz Radziwiłł „Rybeńko”. Relacje matki z synem na podstawie diariusza wojewody wileńskiego, in: *Kulturowe wzorce a społeczna praktyka. Studia z dziejów kobiet*, red. Agnieszka Jakuboszczak, Przemysław Matusik, Poznań: Instytut Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 2012, p. 127–139.

74 25 marca 1756 r. z Obryniki, AGAD, AR, dz. IV, sygn. 613, nr 120, k. 53.

75 Alojzy Sajkowski, *Od Sierotki do Rybeńki. W kręgu radziwiłłowskiego mecenatu*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 1965, p. 133–174.

w związku z powiciem upragnionego syna⁷⁶. Świadomość niespełnienia oczekiwań męża, presja ze strony rodziny oraz społeczeństwa, a także sygnały świadczące o odrzuceniu i niezrozumieniu ze strony krewnych „Rybeńki” powodowały, że Anna traciła pewność siebie⁷⁷. Milczenie Michała Kazimierza jedynie potęgowało jej lęk i strach. Warto zauważyć, że stany emocjonalne Radziwiłłowej były wynikiem również burzy hormonalnej, której doświadczała zachodząc w kolejne ciąży⁷⁸. Nadzieja na powicie upragnionego męskiego potomka, lęk przed narodzinami kolejnej córki, która rozczaruje ukochanego, w końcu zaś strach przed rozwiązaniem, to obawy z którymi zmagala się Anna. W tym szczególnym czasie liczyła na bliskość męża, jeśli nie fizyczną, to choć słowną.

Przyjście na świat Hieronima Wincentego było dla niej nowym początkiem. Stanie się matką radziwiłłowskiego syna sprawiło, że umocnieniu uległa jej pozycja w rodzinie⁷⁹, poprawiły się również jej relacje z pozostałymi członkami rodu Radziwiłłów⁸⁰. Jako żona w dalszym ciągu pozostawała jednak poza sferą zainteresowań Michała Kazimierza. Pomimo tego Anna kreowała siebie na żonę oddaną, lojalną oraz stałą w swoich uczuciach, która słała listy z zapewnieniami o swojej miłości i wierności⁸¹.

Analiza korespondencji Anny z Mycielskich Radziwiłłowej pozwala stwierdzić, że druga żona wojewody wileńskiego, podobnie jak jej poprzedniczka Franciszka Urszula z Wiśniowieckich, przez całe wspólne życie z Michałem Kazimierzem zmagala się z samotnością. Wydaje się, że ta miała podwójny wymiar: fizyczny, wynikający z licznych nieobecności „Rybeńki” oraz emocjonalny, spowodowany brakiem odwzajemnienia uczucia, jakim obdarzyła druga pani na Nieświeżu swego męża. Oczywiście należy zadać pytanie, na ile ta druga była kreacją, na ile zaś rzeczywistością? Kwestię tę musimy pozostawić bez odpowiedzi.

Anna swego znacznie starszego męża darzyła uczuciem, które jak się wydaje było szczere i prawdziwe. W słanej do „Rybeńki” korespondencji jawi się ona jako pełna czułości i miłości żona, która za wszelką cenę pragnie uszczęśliwić męża. Ta silna chęć wypełnienia jak najlepiej powierzonej jej roli małżonki spowodowała, że Anna uległa pewnemu zatraceniu. Obawy, jakimi w trakcie nieobecności „Rybeńki” „karmiła się” Radziwiłłowa, sprawiły, że z „towarzyszki życia”, którą

76 Zob. Bernadetta Manys, *Radości i troski*, p. 180–182. Por. Agnieszka Jakuboszczak, Bernadetta Manys, *Obraz małżeństwa Anny z Mycielskich*, p. 193–195.

77 Anna czuła olbrzymią presję ze strony zarówno Michała, jak i jego rodziny w kwestii powicia syna. Więcej na ten temat zob. Agnieszka Jakuboszczak, Bernadetta Manys, *Obraz małżeństwa Anny z Mycielskich*, p. 193–194.

78 *Ibid.*, p. 193–196.

79 Maria Bogucka, *Problematyka genderowa w perspektywie europejskiej*, in: *Per mulierem... Kobieta w dawnej Polsce – w średniowieczu i w dobie staropolskiej*, red. Katarzyna Justyniarska-Chojak, Sylwia Konarska-Zimnicka, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2012, p. 18.

80 Bernadetta Manys, „Jak się ty tam dziś będziesz weselić, to i ja tu będę wesela”, p. 168 i n.

81 1 lutego 1757 r. z Nieświeża, AGAD, AR, dz. IV, sygn. 615, nr 164, k. 41.

bardzo chciała być, stała się natarczywą, wręcz obsesyjną żoną. Poprzez inicjowanie kontaktu (donoszenie mu o tym, co dzieje się w ich wspólnym gospodarstwie, jak rozwijają się dzieci, kto przybył do ich rezydencji z odwiedzinami), próbowała kontrolować „Rybeńkę”, oczekując złudnie, iż ten w odpowiedzi na jej list wyjawi termin swego powrotu do domu. Sensem jej życia stała się więc „walka” o uczucia i względy Michała Kazimierza.

Źródła drukowane i literatura

- Teofila Morawska, *Diariusz podróży europejskiej w latach 1773–1774*, wstęp i oprac. Bogdan Rok, Wrocław 2002.
- Anusik Zbigniew, Stroynowski Andrzej, Radziwiłł Maciej (1749–1800), in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXX, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, 1987, p. 285–288.
- Anusik Zbigniew, Stroynowski Andrzej, Rzewuski Stanisław Ferdynand (1737–1786), in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXXIV, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, 1992–1993, p. 159–163.
- Bajer Jakub, Mariani Andrea, Macocha idealna: aktywność Anny Luizy z Mycielskich Radziwiłłowej w świetle francuskiej korespondencji dyplomatycznej (1764–1765), in: *Studia Europaea Gnesnensia*, 2014, t. 10, p. 281–311.
- Bogucka Maria, Problematyka genderowa w perspektywie europejskiej, in: *Per mulierem... Kobieta w dawnej Polsce – w średniowieczu i w dobie staropolskiej*, red. Katarzyna Justyniarska-Chojak, Sylwia Konarska-Zimnicka, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2012, p. 13–26.
- Cybulski Marek, *Obyczaje językowe dawnych Polaków. Formuły werbalne w dobie średniopolskiej*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2003.
- Dymnicka-Wołoszyńska Hanna, Radziwiłł Hieronim Florian (1715–1760), in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXX, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, 1987, p. 185–188.
- Fesser Dominik, Nieznany wiersz Anny z Mycielskich Radziwiłłowej, in: *Terminus*, 2016, t. 18, z. 3 (40), p. 287–299.
- Grobela-Mazurek Paulina, Manyś Bernadetta, Listy Anny z Mycielskich Radziwiłłowej oraz diariusz Charlesa de Saint-Pola jako źródło do badań działalności „dyplomatycznej” wojewodziny wileńskiej, in: *Historia Slavorum Occidentis*, 2019, nr 3 (22), p. 100–116.
- Grobela-Mazurek Paulina, Manyś Bernadetta, Uczucie, emocje i postawy życiowe Anny z Mycielskich Radziwiłłowej w świetle jej listów. Przyczynek do badań nad kobietami z kręgów magnackich Wielkiego Księstwa Litewskiego, in: *Zapiski Historyczne*, 2019, t. 84, z. 3, p. 57–79.
- Jakuboszczak Agnieszka, *Rodzina i rodzinność szlachcianek wielkopolskich w XVIII wieku. Perspektywa badawcza*, Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, 2016.
- Judkowiak Barbara, *Franciszka Urszula Radziwiłłowa – w poszukiwaniu własnego głosu*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2013.
- Kaufmann Jean-Claud, *Niezwykła historia szczęśliwej miłości*, Warszawa: Oficyna Naukowa 2012.
- Konopczyński Władysław, Brzostowski Stanisław (1733–1769), in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. III, Kraków: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1937, p. 56–57.
- Kowalczyk Małgorzata E., „Żona śliczna, poczciwa i wszelkich cnót pełna”, czyli historia życia Anny Ludwiki z Mycielskich u boku dwóch Radziwiłłów (Leona Michała, a po jego śmierci Michała Kazimierza „Rybeńko”), in: *Radziwiłłowie w służbie Marsa*, red. Mirosław Nagielski, Karol Żojdż, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2017, p. 321–331.
- Krzywy Roman, Dusza rogata. Autobiograficzny wiersz Anny Ludwiki z Mycielskich Radziwiłłowej, in: *Pamiętnik Literacki*, 2018, nr 109, z. 4, p. 254–255.

- Liedke Marzena, *Rodzina magnacka w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI–XVIII wieku: studium demograficzno-społeczne*, Białystok: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, 2016.
- Maciejewska Iwona, Dylematy badacza dawnej epistolografii, in: *Prace Językoznawcze*, 2016, nr 18/2, p. 139–147.
- Manys Bernadetta, „Jak się ty tam dziś będziesz weselić, to i ja tu będę wesola”. O świętach i świętowaniu w korespondencji Anny z Mycielskich Radziwiłłowej z lat 1754–1762, in: *Staropolski ogląd świata. Nulla dies sine linea. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Bogdanowi Rokowi w 70. rocznicę urodzin*, red. Elżbieta Kościak, Filip Wolański, Rościsław Żerelik, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2017, p. 159–172.
- Manys Bernadetta, Anna Katarzyna z Sanguszków Radziwiłłowa i Michał Kazimierz Radziwiłł „Rybeńko”. Relacje matki z synem na podstawie diariusza wojewody wileńskiego, in: *Kulturowe wzorce a społeczna praktyka. Studia z dziejów kobiet*, red. Agnieszka Jakuboszczak, Przemysław Matusik, Poznań: Instytut Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 2012, p. 127–139.
- Manys Bernadetta, *O problemach zdrowotnych magnackich dzieci w XVIII w. na przykładzie potomstwa Michała Kazimierza Radziwiłła zw. „Rybeńko” i Anny z Mycielskich Radziwiłłowej*, in: *Medycyna Nowożytna*, 2018, t. 24, z. 2, p. 85–102.
- Manys Bernadetta, Radości i troski Anny z Mycielskich Radziwiłłowej w listach do męża Michała Kazimierza Radziwiłła „Rybeńki”, in: *Kobiece kręgi korespondencyjne w XVII–XIX wieku*, red. Bożena Popiołek, Urszula Kicińska, Agnieszka Słaby, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2016, p. 171–185.
- Manys Bernadetta, Relacje Anny z Mycielskich z dziećmi w świetle listów „drugiej pani na Nieświeżu” z lat 1754–1762, in: *Acta Anniversaria*, 2017, vol. 3, p. 38–54.
- Manys Bernadetta, Jakuboszczak Agnieszka, Obraz małżeństwa Anny z Mycielskich i Michała Kazimierza Radziwiłła „Rybeńki” w listach „drugiej pani na Nieświeżu” z lat 1754–1762, in: *Wokół Wielkiego Księstwa Litewskiego i jego tradycji*, red. Bernadetta Manys, Michał Zwierzykowski, Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, 2016, p. 185–200.
- Mariani Andrea, O XVIII-wiecznych praktykach łowieckich w świetle diariusza księcia Michała Kazimierza Radziwiłła „Rybeńki”, in: *Europejskie tradycje łowieckie. Tom wydany z okazji III Międzynarodowego Kongresu Kultury Łowieckiej*, red. Tadeusz J. Żuchowski, Warszawa: Muzeum Łowiectwa i Jeździectwa, 2014.
- Michalski Jerzy, Karol Stanisław Radziwiłł zw. „Panie Kochanku” (1734–1790), in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXX, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, 1987, p. 248–262.
- Mroczek Katarzyna, Tytulatura w korespondencji staropolskiej jako problem stosunku między nadawcą a odbiorcą, in: *Pamiętnik Literacki: czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej*, 1978, nr 69, z. 2, p. 127–148.
- Rachuba Andrzej, Radziwiłł Karol Stanisław (1669–1719), in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXX, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, 1987, p. 248.
- Rok Bogdan, Wstęp, in: Teofila Morawska, *Diariusz podróży europejskiej w latach 1773–1774*, wstęp i oprac. Bogdan Rok, Wrocław 2002, p. 7–8.
- Rok Bogdan, Życie towarzyskie Teofili z Radziwiłłów Morawskiej w europejskiej podróży w latach 1773–1774, in: *Władza i prestiż: magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, pod red. Jerzego Urwanowicza, przy współud. Ewy Dubas-Urwanowicz i Piotra Guzowskiego, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2003.
- Sajkowski Alojzy, *Od Sierotki do Rybeńki. W kręgu radziwiłłowskiego mecenatu*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 1965.
- Stasiewicz Krystyna, Z dalszej perspektywy widać lepiej. Zapętłona tożsamość kobiet w Polsce, in: *Tożsamość kobiet w Polsce: interpretacje*, t. 1: *Od czasów najdawniejszych do XIX wieku*, red. Iwona Maciejewska, Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2016, p. 15–27.
- Suchodolska Ewa, Radziwiłłowski tłok pieczętny z drugiej połowy XVIII wieku, in: *Studia Źródłoznawcze*, 1997, t. 36, p. 7–28.
- Urządnicy wielkopolscy XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. Adam Bieniaszewski, red. Antoni Gąsiorowski, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1987.

- Wierzbicka-Michalska Karyna, Radziwiłłowa z Wiśniowieckich Franciszka Urszula, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXX, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, 1987, p. 388–390.
- Wijaczka Jacek, Hrabstwo szydłowieckie u schyłku XVIII wieku, in: *Z dziejów powiatu szydłowieckiego*, sesja II, red. Grzegorz Miernik, Szydłowiec: na zlecenie Powiatu Szydłowieckiego, 2010.
- Wołoszyńska-Dymnicka Hanna, Radziwiłł Michał Kazimierz zwany Rybeńko, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXX, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, 1987, p. 299–306.
- Wołoszyńska-Dymnicka Hanna, Radziwiłłowa z Mycielskich Anna Ludwika Kunegunda (1729–1771), in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXX, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, 1987, p. 387–388.

BERNADETTA MANYŚ – adiunkt w Zakładzie Historii Nowożytnej do XVIII wieku Instytutu Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Zainteresowania naukowe: historia Wielkiego Księstwa Litewskiego, historia Wilna, obyczajowość, historia kobiet, ryty przejścia, rzemieślnicy, historia miasta, uroczystości rodzinne i okolicznościowe.

E-mail: bernadetta13a@interia.pl; eustachy@amu.edu.pl

ORCID: 0000-0002-2213-8508

MEILĖS VIENIŠĖ? EPISTOLOGRAFINIS ONOS MYCIELSKYTĖS-RADVILIENĖS SAVIŲVAIZDŽIO KŪRIMAS

BERNADETTA MANYŚ

Poznanės Adomo Mickevičiaus universitetas

Ankstyvųjų Naujųjų laikų epochoje gyvenusių moterų jausmai ir emocijos pastaruoju metu sulaukia vis didesnio įvairių sričių tyrinėtojų susidomėjimo. Išlikusi korespondencija ir kiti šaltiniai atveria galimybes tirti juose užfiksuotus tos epochos asmenybių emocinius išgyvenimus. Šiame straipsnyje, išanalizavus Onos Mycielskytės-Radvilienės (*Anna z Mycielskich Radziwiłłowa*) korespondenciją, siekiama atsakyti į klausimus: kokie jausmai dominavo O. Mycielskytės-Radvilienės santykiuose su sutuoktiniu Mykolu Kazimieru Radvila, pramintu Žuvele (*Michał Kazimierz Radziwiłł zw. Rybenko*)?; ar ištekėjusios už daug vyresnio vyro jaunos moters puoselėtos viltys ir svajonės išsipildė, o gal, priešingai, meilės jausmuose ir išgyvenimuose ji liko vieniša?

Būdama vienos įtakingiausių to meto Abiejų Tautų Respublikos didikų giminės atstovų sutuoktinė, O. Mycielskytė-Radvilienė visų pirma privalėjo atlikti savo kaip žmonos pareigą, t. y. gimdyti gausius, ir, pageidautina, vyriškosios lyties, palikuonis. Mirus pirmajam vyrui Leonui Mykolui Radvilai (*Leon Michał Radziwiłł*), Radvilų aplinkoje ji buvo vertinama kaip „nedaug tereiškianti našlė“, Šidlovecio dvarų paveldėtoja. Tačiau 1754 m. pradžioje sudaryta santuoka su M. K. Radvila radikaliai pakeitė jos gyvenimą. O. Mycielskytė-Radvilienė tapo „Ponia Nesvyžiuje“, moterimi, uoliai besirūpinančia savo artimųjų ir visos giminės gerove. Korespondencijos analizė leidžia teigti, kad Ona puoselėjo labai šiltus jausmus savo vyrui, siekė būti jo dėmesio centre, nuolat informuodavo sutuoktinį apie visus ūkinius namų reikalus ir vaikų ugdymą, tačiau Mykolui Kazimierui ji tebuvo jo vaikų motina. Ilgainiui O. Mycielskytės-Radvilienės gyvenimo prasme tapo savotiška „kova“ už M. K. Radvilos jausmus ir jo dėmesį.

Reikšminiai žodžiai: Ona Mycielskytė-Radvilienė, moteris, jausmai, emocijos, korespondencija.